

ПЕРЕДМОВА УКЛАДАЧА

Це оповідки, які Пси розповідають, коли яскраво розгорається полум'я, а з півночі налітають холодні вітри. Коли кожна сім'я збирається навколо вогнища, цуценята мовчки слухають, а тоді засипають запитаннями.

— Що таке Людина? — цікавляться вони.

Або:

— Що таке місто?

Чи:

— Що таке війна?

Проте беззаперечної відповіді на жодне із цих запитань не існує. Є припущення, теорії, здогадки... Але остаточних відповідей нема.

Багато оповідачів змушені були вдаватися до тривіальних пояснень, мовляв, усе це лише вимисел. Мовляв, не було ні Людини, ні міста... мовляв, не слід дошукуватися правди у тих невігадливих побрехеньках, створених заради розваги. І край.

Такі тлумачення хоч і можуть задовольнити допитливість цуценят, насправді нічого не пояснюють. Тому що, як відомо кожному, навіть у казках криється зерно істини.

Цей легендарний цикл, що складається з восьми історій, переказували століттями. Наскільки можна висувати, його первні губляться у сивій давнині, і навіть найдетальніше дослідження не здатне виявити всі етапи його розвитку. Безсумнівно, що впродовж безліку літ даний цикл зазнав стилізації, проте не існує способу окреслити її напрям.

Про давнє походження легендарного циклу і, як стверджують деякі дослідники, про те, що певні його частини були записані не Псами, свідчить тьма-тьменна такого, що й купи не тримається — слів і висловів (і, що найгірше, — ідей), які не мають, а, можливо, і ніколи не мали жодного конкретного значення. Від багаторазового повторення вони стали звичними, а розглядаючи їх у контексті, їм навіть почали приписувати певні сенси. Однак жодним чином неможливо перевірити, чи ці довільні трактування хоч приблизно відповідають первісним значенням слів і висловів.

Це видання циклу не слід розглядати як спробу долучитися до великої кількості спеціальних дискусій про реальність чи нереальність Людини, про загадку міста чи найвірогідніше витлумачення слова «війна», як і до багатьох інших проблем, що постають перед дослідниками, котрі намагаються віднайти в тих легендах хоч якусь історичну правду.

Єдина мета цього видання — подати повні, неспотворені тексти циклу в їхньому теперішньому вигляді. Зауваги до розділів написані лише задля зазначення з основними гіпотетичними постулатами і жодним чином не претендують на те, щоби схилити читача до того чи іншого висновку. Для тих, хто захоче повніше зрозуміти оповідку чи твердження, подані в замітках, існують детальні дослідження, написані куди більш компетентними Псами, ніж укладач цього видання.

Нещодавнє відкриття фрагментів колись розлогого літературного твору стало ще одним аргументом на користь того, що, мовляв, автором хоча би частини легенд могла би бути міфологічна Людина, а не Пси. Та поки не підтверджений сам факт існування Людини як такої, твердження про її авторство позбавлені будь-якого сенсу.

Особливо важливим — або тривожним, залежно від точки зору, — є той факт, що заголовок знайденого літературного фрагмента повторює назву однієї із легенд, що входять у легендарний цикл. Саме по собі слово, звичайно, повністю беззмістовне.

Безперечно, першочергово всіх цікавить, чи існувало взагалі колись таке створіння, як Людина. Оскільки на даний час переконливих аргументів на користь цьому знайти годі, розумно буде вважати, що такого створіння не було, що Людина, про яку йдеться в легендах, — це лише вигадка, фольклорний витвір. Цілком можливо, образ Людини виник на зорі становлення культури Псів як своєрідний племінний божок, до якого вони зверталися за допомогою чи розрадою.

Незважаючи на ці логічні умовиводи, дехто вважає Людину справжнім богом старої епохи, гостем з якоїсь містичної землі чи іншого виміру, що з'явився в цей світ, аби допомагати Псам, а потім повернувся туди, звідки прийшов.

Водночас побутує також думка, що Людина і Пес могли постати і розвиватися паралельно, якийсь період часу співпрацюючи і творячи єдиний культурний простір, але за якихось назапам'ятних часів їхні шляхи розійшлися.

У згадуваних легендах багато чого по-справжньому подивовує, проте найбільше збиває з пантелику той трепет і та побожність, з якими змальована Людина. Пересічному читачеві складно трактувати це як звичайний літературний прийом. Перед нами постає щось набагато значиміше, ніж недолуге поклоніння племінному божку, позаяк чи не на рівні інстинктів відчувається, що той трепет і та побожність глибоко закорінені у якісь давно забуті вірування чи обряди доісторичної ери нашої раси.

Певна річ, сьогодні марно сподіватися, що всі ті спірні моменти, пов'язані із легендарним циклом, колись будуть до кінця виявлені.

Отож, перед вами оповідки, які можна сприймати як розважальне читиво, або як історичну белетристику, або й шукати там якісь приховані сенси. Наша ж порада читачам: не беріть їх близько до серця, а то інакше вони можуть спричинити цілковиту дезорієнтацію, якщо не божевілля.

ЗАУВАГИ ДО ПЕРШОЇ ОПОВІДКИ

Поза всяким сумнівом, серед усіх оповідок найважчою для пересічного читача є перша. Тут каменем спотикання стануть не лише геть незнайома лексика, а й логічні конструкти та висловлені думки, які після першого прочитання мали би здатися абсолютно чужими. Це пояснюється тим, що в цій історії, як і в наступній, Пси не відіграють жодної ролі, ба ще й більш од того: вони навіть не згадуються. Вже з першого абзацу цієї оповідки читач стає свідком незбагненної ситуації, і такі ж химерні персонажі намагаються її витлумачити. Проте якщо читач здолає цю оповідку, тоді всі інші здадуться йому вже значно дохідливішими.

Найважливішим в цій оповідці є поняття міста. Хоча не існує вичерпного пояснення, що таке місто, або для чого воно могло слугувати, прийнято вважати, що це невелика територія, на якій перебувало і жило багато жителів. У тексті побіжно описано деякі причини існування міста, проте Бурко, який присвятив своє життя вивченню цього легендарного циклу, переконаний, що згадані зауваги не що інше, як хитромудра імпровізація якогось старожитного оповідача, котрий намагався надати легенді хоч якоїсь правдоподібності. Більшість дослідників погоджуються з Бурком, що наведені в тексті причини існування міста суперечать логіці. А дехто, включно із Рябком, припускає, що тут ми можемо мати справу з древньою сатирою, значення якої було втрачене.

Більшість авторитетів у царинах економіки та соціології вважають конгломерат на взірць міста

неможливим не лише з економічного, а й із соціологічного та психологічного поглядів. Вони стверджують, що жодна істота з достатньо високим рівнем психічного розвитку, необхідним для створення культури, не змогла би вижити в таких тісних рамках. На думку згаданих авторитетів, будь-яка спроба жити в місті спричинилась би до масових неврозів, а це через короткий проміжок часу знищило би всю цивілізацію, засновану на базі міст.

Рябко вважає, що в першій оповідці ми, по суті, маємо справу з чистим міфом, тому жодну ситуацію чи твердження тут не слід сприймати буквально. Вся оповідка, як він зазначає, наскрізь пронизана символізмом, ключ до розгадки якого давно загубився. Проте збиває з пантелику такий факт: якщо ми маємо справу з самим лише міфом, то чому форма його вираження не набуває характерних для міфу символічних рис. Насправді в цій оповідці читач не знайде практично нічого, що вказувало би на її міфологічне походження. Саме ця оповідка є найнедоладнішою та найкострубатішою з-поміж усіх, позаяк тут годі знайти ті витончені настрої та високі ідеали, які ми бачимо в інших частинах легендарного циклу.

Особливо важка для розуміння в ній лексика. Фрази на кшталт класичної «ха йому рець» спантеличували семантистів упродовж багатьох століть. І на сьогоднішній день ніхто не наблизився до розуміння їхнього значення ні на крок ближче, ніж ті перші дослідники, які скрупульозно взялися за дослідження текстів циклу.

Незважаючи на це, термінологія, безпосередньо пов'язана з поняттям «людина», досить добре вивчена. Форма множини для цієї міфічної раси — «люди», збірне поняття — «людство», він — «чоловік», вона — «жінка» або «дружина» (можливо, колись між цими двома термінами і була якась незначна різниця

у смислах, але зараз вони сприймаються як синоніми), цуценята — «діти». Цуценя-він — «хлопець». Цуценя-вона — «дівчина».

Окрім поняття міста, є ще дещо, цілком суперечне нашому звичному трибу життя та мислення, — маються на увазі поняття війни та вбивства. Вбивство — це процес, що зазвичай припускає насилля, під час якого одна жива істота перериває життя іншої. Війна, як прийнято вважати, — масове вбивство, масштаби якого складно навіть уявити.

Рябко у своєму дослідженні стверджує, що оповідки циклу набагато древніші, ніж усі звикли вважати. На його думку, такі поняття як війна та вбивство ніколи не могли би виникнути в сучасній культурі, відтак вони мусять походити з первісної, дикунської епохи, про яку не збереглося письмових свідчень.

Кудлай — один із небагатьох, хто вважає, що оповідки цього циклу базуються на реальних історичних фактах, а людська раса справді існувала на початку цивілізації Псів — стверджує, що перша оповідка — це історія про справжнє падіння цивілізації Людини. Він вважає, що сучасний варіант першої оповідки циклу — насправді лише бліда тінь значно обширнішої історії, величнішого епосу, що за обсягом був як увесь сучасний цикл, або й навіть перевершував його. Видається неможливим, стверджує він, що така знакова подія, як падіння могутньої механічної цивілізації, могла вміститися лише на кількох сторінках. З погляду Кудлая, перша оповідка, яка дійшло до нас, — лише одна із того безліку, в яких була задокументована повна історія падіння, і причому вона не найвизначніша серед них.

I

МІСТО

Ґремп Стівенс розлігся в шезлонзі, поглипуючи на запрацьовану газонокосарку, а приємне сонячне проміння прогрівало його кістки. Машинерія дійшла до краю газону, задоволено квокнула, вправно повернула і взялася за наступну смугу. Мішок для скошеної трави помітно роздувся.

Раптом газонокосарка зупинилася і схвильовано клацнула. Її бокова панель відчинилася, і звідти простягнулася механічна рука. Чіпкі сталеві пальці пошукали щось у траві, а тоді з тріумфом підійняли міцно затиснутий камінь, вкинули його у маленький контейнер і знову заховалися в боковій панелі. Газонокосарка муркнула й далі заворкотала, продовжуючи косіння.

Ґремп буркнув, проводжаючи її підозрілим поглядом.

Колись, сказав він до себе, ця штукovina, ха їй рець, таки зламається через якусь помилку.

Він відкинувся у кріслі й поглянув на залите сонцем небо. Високо над головою пролітав вертоліт. Десь усередині будинку прокинулося радіо, і звідти оглушливо ринула нестерпна какофонія. Ґремп здригнувся і ще глибше втиснувся у крісло.

Малий Чарлі знову вирішив подригатися, ха йому рець!

Газонокосарка прокахкала повз, і Ґремп зі злістю глипнув на неї.

— Автоматична, — промовив він до неба. — Кожна бісова річ зараз автоматична. Якщо так далі піде, то можна буде просто окликнути машину, шепнути їй команду на вухо, і та полетить виконуватиме будь-яку забаганку.

З вікна долинув голос його дочки, достатньо гучний, щоби перекричати музику.

— Тату!

Ґремп нервово порухався.

— Так, Бетті!

— Тату, ти ж знаєш, тобі слід пересунутись, коли газонокосарка дійде до тебе. Не намагайся переперти її. Це ж лише машина. Минулого разу ти так і сидів, змушуючи її косити навколо тебе. І хоч би на сантиметр посунувся!

Він мовчки опустил голову трішки вниз, сподіваючись, що вона вирішить, що він задрімав, і дасть йому спокій.

— Тату, — викрикнула вона, — ти почув, що я сказала?

Ґремп зрозумів, що нічого не вийшло.

— Так-так, я чув тебе, — відповів він. — Я саме збирався пересунутись.

Важко опираючись на ціпок, він повільно підвівся.

Нехай бачить, який він старий і німічний, може, їй стане совісно, що так повелася з ним. Проте йому слід було бути обачним. Якщо дочка зрозуміє, що йому взагалі-то не потрібен ціпок, вона почне придумувати для нього якусь роботу, а з іншого боку — якщо він опиратиметься на нього надто сильно, вона знову причепиться з тим дурнувтим лікарем.

Бурмочучи, він пересунув крісло на скошену частину газону. Косарка, прокочуючись повз, зловісно до нього фиркнула.

— Одного дня, — пригрозив їй Гремп, — я так тобі піддам, що тільки трибочки посиплються.

Газонокосарка прогуділа й безтурботно продовжила рух вздовж газону. Десь із глибини зарослої різнотрав'ям вулиці почувся брязкіт металу й уривчастий кашель.

Гремп, який щойно збирався сісти, випростався і прислухався.

За мить гучне чмихання вихлипної труби норавливого двигуна та брязкіт доволі розхитаних металевих частин почіткішали.

— Автомобіль! — вигукнув Гремп. — Це автомобіль, щоб я скис!

Він поспішив до воріт, коли раптом згадав, що є старим і німецьким, і сповільнив ходу.

Напевно, це той шаленець Оле Джонсон, сказав він сам до себе. Він єдиний, у кого досі є автівка. Надто впертий, щоби з нею розлучитися, ха йому рець!

Це був справді Оле.

Гремп підійшов до воріт саме тоді, коли древня, наскрізь проржавіла чортопхайка вигулькнула з-за повороту і, погойдуючись та пихкаючи, попхалася порожньою вулицею. З перегрітого радіатора зі свистом виривалася пара, з вихлипної труби і хмара блакитного диму підіймалася з випускної труби, яка втратила глушник ще років п'ять тому, а то й більше.

Оле флегматично сидів за кермом і швидко рухав очима, намагаючись визначити найрівніші місця на шляху. Це було непросте завдання, адже трава й бур'яни вкрили всю дорогу, і практично неможливо було побачити, що під ними.

Гремп помахав своїм ціпком.

— Привіт, Оле! — викрикнув він.

Оле натис на гальма, різко зупиняючи машину. Автомобіль задихнувся, затремтів, кашлянув і з жакливим зітханням упокоївся.

— Чим ти заправляєшся? — запитав Гремп.

— Та всім потрохи, — відповів Оле. — Керосин, знайшов краплю старої соляри у відрі, ще є трохи спирту для втирання.

Гремп розглядав тлінний витвір із неприховуваним захопленням.

— Ото були часи, — сказав він. — Моя колись розганялася до ста миль на годину.

— Ця так само нормальна, — сказав Оле. — Якби тільки було де взяти добре пальне чи деталі для ремонту. Ще три чи чотири роки тому я мав багато бензину, а тепер уже довший час його не бачив. Не роблять більше, напевно. Та й кому треба той бензин, якщо всі мають атомну енергію.

— Отож, — відповів Гремп. — Напевно, це й правильно, але атомну енергію не понюхаєш. Запах бензину — найсолодший з усіх, які я знаю. Через ті їхні вертольоти й інші гаджети втратилася вся романтика подорожей, ось що.

Він скоса поглянув на бочки та кошівниці, складені на задньому сидінні.

— Маєш якісь овочі?

— Маю, — ствердно відповів Оле. — Трохи солодкої кукурудзи і ранньої картопельки, пару кошків помідорів. Мо', вийде їх продати.

Гремп похитав головою.

— Не вийде, Оле. Вони не куплять. Народ думає, що ота нова гідропоніка — це єдина чортова садовина, яку можна їсти. Кажуть, що це стерильніше, і смак у тих плодів більш насичений.

— Не дав би навіть копійки за те, що вони вирощують в тих ре-зе-вуарах, — войовничо заявив

Оле. — Дуже мені то не смакує. Я вже казав був Марті, що їжу треба викохувати із землі, щоби вона була справжня.

Він потягнувся вниз і повернув перемикач запалювання.

— Не знаю, чи треба пхатися з тим у місто, — сказав він. — Он як дивляться за дорогами... Чи радше — он як за ними не дивляться. Двадцять років тому та магістраль була добротним відтинком бетону, її вряди-годи латали, чистили від снігу зимою. Робили все, що треба було, витрачали купу грошей, тільки щоби тримати відкритою. А тепер про те просто забули. Бетон весь потріскався, подекуди його взагалі вимило. Повиростала ожина. А зранку прийшлося ми виходити і рубати дерево, яке впало на дорогу.

— Свята правда, — погодився Гремп.

Машина воскресла, кашляючи й задихаючись. З-під неї піднялася хмарка густого блакитного диму. Автомобіль різко ожив і покотився далі дорогою.

Гремп повернувся до крісла і побачив, що воно наскрізь мокре. Автоматична косарка, закінчивши підрізати траву, розгорнула шланг і тепер поливала газон.

Бурмочучи прокляття, Гремп повернув за ріг будинку і всівся на лаву біля заднього ґанку. Він не любив там сидіти, але зараз це було єдине місце, захищене від механічної потвори, що господарює собі на подвір'ї.

Вигляд звідси був такий, що завиграшки можна було дістати нервовий напад: вулиця усунулась із покинутих будинків і порослих бур'яном недоглянутих задніх дворів.

Та в нього все ж був і плюс: звідти він міг прикинутись приглухуватим, наче не чує тієї музики, що ревла з приймача.

З переднього подвір'я долинув голос:

— Білле! Білле, ти де?

Ґремп покрутив навсєбїч головою:

— Я тут, Марку. Позаду будинку. Ховаюся від тієї косарки, ха їй рець.

Марк Бейлі вишкутильгав з-за рогу, тримаючи в роті сигарету, яка, здавалося, ось-ось підпалить його густі вуса.

— Щось зарано для гри, чи не так? — запитав Ґремп.

— Я сьгодні пас, — відповів Марк.

Він дошкандибав і сїв на лавку поруч із Ґремпом.

— Ми переїжджаємо, — сказав він.

Ґремп присвиснув:

— Переїжджаєте?!

— Ага. Перебираємось у провінцію. Люсінда нарешті переконала Герба. Підозрюю, що вона не давала йому ні хвилини спокою. Сказала, всі переїжджають у ті прегарні замиські будиночки, і вона не бачить причини, чому ми теж не можемо цього зробити.

Ґремп зглитнув слину.

— І куди?

— Не знаю точно, — сказав Марк. — Не був там ніколи. Десь на Північ. Біля одного з озер. Взяли десять акрів землі. Люсінда хотіла сто, але Герб тупнув ногою, сказавши, що й десяти достатньо. Зрештою, нам і однієї міської ділянки вистачало всі ці роки.

— Бетті теж пресує Джонні, — відказав Ґремп, — але він тримається. Каже, що просто не може цього зробити. Переконає, що це буде неправильно, якщо він, секретар Торгово-промислової палати, покине місто.

— Народ збожеволів, — заявив Марк. — Геть збожеволів.

— Так і є, — погодився Ґремп. — Країна божевільних, ось хто вони. Глянь сюди. — Він махнув рукою в сторону порожніх будинків. — Пам'ятаю часи, коли

це була найгарніша жменька хатинок з-поміж усіх, які хтось колись бачив. І сусіди були хороші. Жінки бігали від одних задніх дверей до інших, розпитуючи рецепти. А чоловіки виходили покосити траву, а тоді відставляли косарки і збиралися, щоби перекинутися словом-другим. Привітні були люди, Марку. Але глянь на це зараз.

Марк неспокійно поворушився.

— Мушу йти назад, Білле. Вирвався, щоби сказати тобі, що ми їдемо. Люсінда змушує пакуватися. Вона образиться, коли дізнається, що я втік.

Ґремп припіднявся і подав руку.

— Я ще побачу тебе? Ти прийдеш хоча би на прщальну гру?

Марк похитав головою.

— Боюся, що ні, Білле.

Вони незграбно й дещо збентежено потисли одне одному руки.

— Буду сумувати за іграми, — сказав Марк.

— Я теж, — відповів Ґремп. — У мене нікого не залишиться, коли ти поїдеш.

— До зустрічі, Білле, — попрощався Марк.

— До зустрічі, — відповів Ґремп.

Він стояв і дивився, як його друг покульгав до рогу будинку, а тоді відчув, що його огортають холодні обійми самотності. Жахливої самотності. Самотності людини ветхої, майже непам'ятної. Впала ця думка на Ґремпа, наче грім з ясного неба. А й справді: він — перестарок. Він належав до іншої епохи. Зажився на білому світі, загубився в літах.

Із затуманеними очима він намацав на лавці ціпок і повільно поплівся до перехнябленої хвіртки, що виходила на безлюдну вулицю позаду будинку.

Роки пролетіли надто швидко. Роки, які принесли його сім'ї літак і гвинтокрил, залишивши автомобіль іржавіти в богом забутому закапелку, а дороги заростати бур'янами. Роки, які з ростом популярності гідропоніки практично знищили рільництво. Які звели на ніщо прибутковість ферм, знецінили землю і змусили людей покидати місто, бо кожен міг придбати у селі добротний шмат землі за ціну, значно дешевшу за клапоть міської ділянки. Роки зробили революцію в будівництві, і тепер сім'ї просто залишали старі дома й купували нові чи будували їх на свій смак. Причому вони були вдвічі дешевші за попередні, а їхній ремонт, як-от збільшення простору чи втілення інших примх, обходився в копійки.

Гремп зітхнув. Будинки можна змінювати щороку, і це не важче, ніж пересунути меблі. Куди котиться світ?

Він важко ступав запорошеною стежкою — ось і все, що залишилося від місця, де кілька років тому була гамірна залюднена вулиця.

— Вулиця привидів, — тихо промовив до себе Гремп. — Безлік маленьких привидів, що оживають по ночах.

Привиди галасливих дітей, привиди перекинутих триколісних велосипедів та дитячих візків. Привиди домогосподарок, які зібралися попліткувати. І вітальних вигуків. І запалених камінів, і коминів, що зимовими вечорами зігрівують димом небеса.

Маленькі хмарки пилу здіймалися навколо його ніг, запорошуючи закоти штанів.

Через дорогу знаходився старий дім Адамса. Він ще пам'ятав, як Адамс ним пишався. Спереду — облицьований плитами із сірого каменю і прихорошений панорамними вікнами. А зараз плити заросли зеленастим моховинням, і розбиті вікна моторошно